

NADE I STRAHOVI STUDENTSKE POPULACIJE

Ilija ŽIVKOVIĆ
Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb

Dragan BAGIĆ
Puls d.o.o., Zagreb

UDK: 159.946.5-057.87
159.942.5-057.87

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 3. 2001.

Empirijsko istraživanje nada i strahova kasnijih adolescenata provedeno je u jesen 2000. na šest fakulteta Zagrebačkog sveučilišta sa studentima prve i druge godine studija (N=642), srednje dobne vrijednosti od 19,3 godine. U upitniku otvorenoga tipa ispitanicima je ponuđeno da u osam slobodnih rubrika nabroje nade i strahove glede svoje budućnosti, karijere ili područja samoaktualizacije. Odgovori su svrstani u 18 kategorija za područja nada i 14 kategorija životnih područja straha. Ispitanici su u prosjeku izrazili 5,3 nada i 3,8 strahova. Rezultati istraživanja su komparirani s rezultatima sličnih studija po europskim i preoceanskim zemljama. Utvrđeno je da se hrvatski adolescenti od svojih vršnjaka širom svijeta razlikuju jedino u redosljedu prioriteta želja ili strahova, dajući veću prednost intrinzičnoj motivaciji za samoaktualizacijom, moralnom i socijalnom gledištu *selfa*. Glede strahova, naši ispitanici odskaču od svojih vršnjaka širom svijeta u većoj zabrinutosti za nemogućnost samoaktualizacije te u strahu od katastrofa i društvenih devijacija. Značajne razlike pronađene su među studentima različitih fakultetskih smjerova.

Ilija Živković, Katolički bogoslovni fakultet,
Institut za katehetiku, Vlaška 38, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: frailija@hkr.hr

UVOD

Jedna od nezaobilaznih tema suvremene razvojne psihologije jest analiza koncepta budućnosti u adolescenata. Poznato je da mladi ljudi puno vremena troše uživljavajući se u uloge koje će obavljati kao odrasli, postavljajući sami sebi ciljeve naobrazbe koji će zadovoljiti ostvarenje profesionalnoga identiteta te kreirajući planove za osmišljavanje svojega obiteljskog

života. Što je taj koncept jasniji, to je prijelaz u razdoblje odraslosti bezbolniji (Seginer, 1995.). Međutim, prijelaz iz adolescencije u mlade odraslo doba, pa u fazu potpune odraslosti u suvremenom kompleksnom sustavu vrijednosti zapadnoga društva postaje sve kompliciraniji i prijelazna razdoblja zahtijevaju sve dužu vremensku razliku (Scabini, 1995.; Cigoli, 1995.).

Socijalno-ekonomska stvarnost prisiljava mladoga čovjeka da traži svoj vlastiti put i strategije ostvarenja statusa adolescenta. Na prijelazu između rane i kasne adolescencije mlada je osoba prisiljena neprestano tražiti nove strategije na temelju "pokušaja i pogrešaka", često poduzimajući sitne korake, a nerijetko mora i čekati (Heinz, 1996.).

S razvojem kognitivnih funkcija adolescent postaje sposoban predviđati događaje u budućnosti te uvažavati različite alternative glede budućnosti. Prema teoriji Piageta i Inheldera (1955.), osoba u razdoblju adolescencije razvija hipotetsko-deduktivne misli tako da je u stanju spoznati ne samo realne situacije nego i moguće događaje. Stoga tijekom adolescencije dolazi do većega razumijevanja perspektive vremenske dimenzije koja adolescentu omogućuje koherentno organiziranje posljedica akcija koje vode k postignuću specifičnoga cilja.

Jasan koncept vremenske perspektive u adolescenciji počiva na proširenomu shvaćanju dimenzije "budućnosti". U ranoj adolescenciji "budućnost" se shvaća kao područje mogućnosti. Jasno definirane potrebe uvjetuju da se adolescent kreće naprijed u vremenu. Te mu potrebe omogućuju razlikovanje fantazije od realnosti i što je adolescent stariji, to je bliže realnosti, a dalje od fantazije (Leccardi, 1996.).

Putem socijalizacije adolescenti stvaraju vlastite parametre realističnosti glede postavljanja vlastitih ciljeva u kontekstu društvenih i kulturalnih struktura i ograničenja (Buchmann, 1978.; Hurrelmann, 1983.). Mladi ljudi također spoznaju prikladne i neprikladne načine na koje se mogu ili ne mogu realizirati ciljevi, u kojoj se životnoj dobi ciljevi postižu te kako se nositi s uspjehom i neuspjehom.

Postoje dvije vrste znanstvenih istraživanja usredotočenih na testiranje načina na koji adolescenti razmišljaju o budućnosti i kako se za nju spremaju. Prva skupina istraživanja pozabavila se načinom kako mladi ljudi gledaju na svoju budućnost u kontekstu želja, ciljeva, očekivanja i zabrinutosti (Lewin, 1948., Trommsdorff i sur., 1982.; Nuttin, 1984.; Seginer, 1988.; Nurmi, 1991.). Ta skupina znanstvenika smatra da mladi ljudi svoje ciljeve za budućnost postavljaju tako što uspoređuju vlastite motive vlastitim razumijevanjem budućnosti i percepcijom vlastitih mogućnosti (Nurmi, Poole i Seginer, 1995.). Ti se ciljevi i nade ostvaruju stvaranjem različitih planova i strategija (Nurmi, 1993.).

Rezultati brojnih studija pokazuju da adolescenti vrlo ozbiljno razmišljaju o svojoj budućnosti. Njihova primarna razmišljanja o vlastitom mjestu u društvu u doglednoj budućnosti, izražena u obliku nada i strahova, usredotočena su na zaposlenje, naobrazbu, dokolicu odnosno zabavu, posjedovanje materijalnih sredstava te osnivanje vlastite obitelji (Gillies i sur., 1985.; Nurmi, 1987., 1989.; Seginer 1988.; Balberg i Norgfard, 1997.).

Mnoga od tih istraživanja upućuju na zaključak da mladi ljudi, bez obzira na dob i kulturno okruženje, imaju tendenciju vizualizirati svoju budućnost do kraja drugoga i početka trećega desetljeća svojega života.

Druga skupina znanstvenih istraživanja, usredotočena na razmišljanje o pripravi adolescenata za budućnost, posebnu pozornost posvećuje ulozi i oblikovanju identiteta pri planiranju budućnosti (Nurmi, 1991.; Lanz i sur., 2000.). Utvrđeno je da mlada osoba planiranjem budućnosti počinje proces definiranja osobnoga sustava koordinata oko kojega se oblikuje osobni identitet. *Self*-koncept se modificira i ponovno izgrađuje uz pomoć životnih planova i očekivanja u budućnosti. Drugim riječima, pitanje "Tko sam ja?" može donijeti odgovarajući odgovor jedino ako je subjekt u stanju pronaći odgovor na pitanje "Što želim postati i što sam u stanju postati?".

Interakcijom s roditeljima, vršnjacima i širim društvenim kontekstom adolescent internalizira normativne aspekte razvoja tijekom svojega životnog ciklusa (što uključuje dob u kojoj se očekuje da će pojedinac postati neovisan o svojim roditeljima, da će naći posao, osnovati obitelj).

Utjecaj društvenih čimbenika odražava se na adolescente predodžbama o društvenoj okolini koje adolescenti u sebi izgrađuju tijekom godina, ali i to je modificirano individualnim čimbenicima, kao što su interesi, razina samopoštovanja, vrijednosti itd., te obiteljskim čimbenicima, kao što su roditeljski stilovi odgoja, razina životnih očekivanja, povijest obitelji i kvaliteta obiteljskih odnosa. Također je utvrđeno da se u svakoj obitelji određene obiteljske norme, vrijednosti i modeli prenose iz naraštaja u naraštaj te da je to važan element utjecaja na adolescente u izboru buduće karijere. Obitelji prenose svoje kulturne, etičke, moralne, vjerske i socijalne vrijednosti i u isto su doba posrednici transformacije društvene okoline (Reiss i Olivieri, 1991.). Tim vrijednostima treba pridodati i utjecaj ne samo društvenih, odnosno nacionalnih mitova nego i mitove koje imaju gotovo sve obitelji (Buchmann, 1989.; Boesch, 1991.).

Mnoge studije o adolescentima ističu važnost obiteljske pozadine u kojoj adolescent raste (Grotevant i Cooper, 1983.; Youniss i Ketterlinus, 1987.; Scabini i Galimberti, 1995.). Obitelj je glavni kontekst za razvoj pojedinca: pomaže u obliko-

vanju osobnosti, oblicima ponašanja i stila međuljudskih odnosa (Bell i sur., 1988.). Stoga je u posljednjih nekoliko godina u središtu pozornosti istraživanja o adolescentima upravo obiteljska atmosfera (Dornbusch i sur., 1991.; Sherrod i sur., 1993.).

U sklopu proučavanja utjecaja obiteljske atmosfere na mlade naraštaje glede njihova planiranja budućnosti, Nurmi (1987.) je ukazao na golem utjecaj roditelja na odabir zvanja, naobrazbe i stila života djece. Obiteljska klima i roditeljski odnosi model su koji je u stanju motivirati adolescente na to da planiraju vlastite obitelji ili da odustanu od svih planova. Obiteljski kontekst također postavlja temelje optimizmu adolescenta u razmišljanju o budućnosti (Pulkkinen, 1984.). Dokazano je da su adolescenti koji su osjećali da imaju roditeljsku potporu bili optimističniji i uvjereni da će moći sami pridonijeti snalaženju u budućnosti (Trommsdorff, 1983.).

Ni aspiracije glede naobrazbe i zanimanja nisu uvjetovane samo ekonomskim, socijalnim i kulturnim čimbenicima nego u velikoj mjeri i vrednotama i tradicijom koje se u obitelji prenose iz naraštaja u naraštaj. Nekoliko istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama pokazuju da su adolescenti pod utjecajem obitelji, posebno majke, u velikoj mjeri planirali svoju budućnost (Aneshensel i Rosen, 1980.).

Kako dobra kvaliteta komunikacije adolescenata s roditeljima utječe na aspiracije višega stupnja naobrazbe s ciljem boljšeg zvanja i radnoga mjesta – utvrdio je na uzorku talijanskih studenata Rosnati (1996.).

Slične zaključke o ulozi obiteljskih vrijednosti i roditeljske podrške u izboru zvanja i zanimanja u dobi rane adolescencije nalazimo i u istraživanjima provedenim na hrvatskoj adolescentskoj populaciji (Lacković-Grgin, 1985.; 1986.; Živković, 1990.; Živković i sur., 1995.; Deković i Raboteg-Šarić, 1997.; Brajša-Žganec i sur., 2000.; Raboteg-Šarić i sur., 2000.; Mandarić, 2000.).

Veći dio istraživanja ističe važnost utjecaja društva na planove adolescenata o budućnosti. Od 1970-ih do danas poduzeta su brojna istraživanja usredotočena na planove naobrazbe i zanimanja mladih ljudi. Istraživanja poduzimana 70-ih i 80-ih godina pokazuju da je koncept adolescenata o budućnosti odražavao tradicionalne uloge u društvu (Lamm i sur., 1976.). Rezultati tih istraživanja utvrđuju da u aspiracijama adolescenata postoje razlike glede spola adolescenata, to jest da ženski spol pokazuje niže aspiracije glede naobrazbe i zanimanja nego muški (Mooney i sur., 1987.; Aneshensel i Rosen, 1980.).

Novija pak istraživanja upućuju na to da se te razlike glede spolova sve više gube i da su gotovo nestale (Lanz i sur., 2000.).

Osobni su planovi adolescenta pod utjecajem čitava niza ekonomskih, socijalnih i kulturalnih čimbenika, određeni onim što bi se moglo definirati socijalnom strukturom koju je Lewin (1948.) nazvao fundamentalnim elementom u potpunoj vremenskoj perspektivi. Taj koncept u sebi uključuje aspekte kao što su vrijednosti i norme, osjećaj za društveno vrijeme, što identificira različite prijelaze (završetak školovanja, pronalazak zaposlenja, sklapanje braka i rođenje prvoga djeteta) te zakone tržišta rada koji reguliraju mogućnost zaposlenja i visinu zarade.

Rijetka su istraživanja posvećena razmišljanjima o budućnosti u razdoblju kasnije adolescencije, dakle životnom razdoblju od 18. do 21. godine koje je okarakterizirano puno većom autonomijom od prijašnjih životnih razdoblja. Kasna adolescencija je razdoblje u kojem je prilično jasno usmjerenje prema visokoškolskoj izobrazbi, poslu ili životnom partneru, a i odnosi s roditeljima su puno konstruktivniji nego u vrijeme srednje i rane adolescencije. Adolescent od roditelja, a i od društva, očekuje podršku za kvalitetan i samostalan život (Sigelman i Sheffer, 1995.). Još su malobrojnija istraživanja posvećena razdoblju kasnije adolescencije u nekoj tranzicijskoj zemlji srednje ili istočne Europe.

Imajući u vidu da je Hrvatska zemlja u tranziciji koja je prolazila kroz prilično turbulentna vremena u posljednjih deset godina, valja pretpostaviti da su nade i strahovi hrvatskih kasnijih adolescenata nešto drukčiji od njihovih vršnjaka u zemljama stabilnijih ekonomija i političkih uređenja.

CILJEVI OVOGA ISTRAŽIVANJA

Iz postojećih sociopsiholoških, političkih i gospodarstvenih istraživanja i analiza, napravljenih u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina, vidljivo je da su politički događaji u Hrvatskoj ostavili ozbiljne tragove u društvu (Štulhofer, 1999.), gospodarstvu (Lokin, 2000.), politici (Letica, 1999.), moralu i vrijednosnom sustavu (Valković i Črpić, 1998.; Črpić i Valković, 2000.; Baloban. J. i sur., 2000.; Marinović-Jerolimov, 2000.; Labus, 2000.), povjerenju prema institucijama (Baloban i Rimac, 1998.; Črpić, 2000.; Rimac, 2000.) itd.

Sve su te nagle promjene bez sumnje utjecale na mlade te njihove nade i strahove glede vlastite egzistencije.

Cilj ovoga istraživanja ima četiri dimenzije: a) utvrditi prioritet nada, odnosno strahova koji su na putu samoostvarenju kasnijih adolescenata; b) ustanoviti dob u kojoj će nade i strahovi biti ostvarivi; c) otkriti unutarnje ili vanjske čimbenike o kojima ovisi ostvarenje nada ili strahova; d) procijeniti vjerojatnost ostvarenja izrečenih nada i strahova.

Osnovna je hipoteza ovoga istraživanja da će se u hrvatskih kasnijih adolescenata prioritet nada i strahova razlikova-

ti od prioriteta izraženih u adolescenata i kasnijih adolescenata u nekim zemljama zapadnih demokracija. Razlike se očekuju zbog svih izravnih i neizravnih posljedica rata i tranzicije.

METODA

Podaci su prikupljeni uz pomoć anketnoga upitnika tijekom studenoga i prosinca 2000. godine na šest fakulteta Zagrebačkoga sveučilišta u gradu Zagrebu.

Ispitanici

Ispitanici ovoga istraživanja bili su studenti prve i druge godine sa šest fakulteta (osam smjerova) Zagrebačkoga sveučilišta: Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (studiji teologije i Katehetskog instituta), Hrvatskih studija (studiji psihologije i novinarstva), Medicinskoga fakulteta, Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta (matematika), Pravnoga fakulteta (pravo) i Fakulteta elektrotehnike i računarstva (FER). Istraživanjem je obuhvaćeno 642 studenta/ice od čega ih 306 pohađa prvu, a 338 drugu godinu studija.

Uzorak ne pretendira biti reprezentativan uzorak studenata Sveučilišta u Zagrebu. On više predstavlja kombinaciju između namjernog i prigodnog uzorka. Prigodan je utoliko što su odabrani ispitanici sa studija na kojima je logistički bilo moguće organizirati skupno anketiranje. Namjeran je utoliko što se nastojalo u uzorak uključiti, koliko je to bilo moguće, skupine iz različitih znanstvenih područja (društveno-humanističkih, tehničkih, prirodnih i biomedicinskih), kako bi bila moguća komparacija.

Zaključke nastale kao rezultat komparacije pojedinih studija i fakulteta ne kanimo uzimati kao konačne i neupitne, nego ćemo ih smatrati korisnom ilustracijom i poticajem za daljnje teorijske razrade i empirijska istraživanja.

S Katehetskog instituta pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu dolazi 13,5 posto sudionika istraživanja (N=87), s psihologije 14,4 posto (N=93), s Medicinskoga fakulteta 15,8 posto (N=102), s Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta (odsjek matematika) 10,7 posto (N=69), sa studija prava dolazi 10,2 posto (N=66), s Fakulteta elektrotehnike i računarstva (FER) 10,9 posto (N=70), s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (teologija) 12,3 posto (N=79) te 12,2 posto (N=78) s Hrvatskih studija – smjer novinarstva.

Srednja dobna vrijednost sudionika istraživanja iznosi 19,3 godina (SD=1.03, raspon 4). Uzorak se sastoji od 45,7 posto (N=294) muških i 54,3 posto (N=348) ženskih ispitanika.

Sa sela dolazi 11,5 posto ispitanika, 35,4 posto iz manjega grada i 53,1 posto iz većega grada, uglavnom Zagreba.

Većina ispitanika ima jednoga brata ili sestru (59,5 posto), dva brata ili dvije sestre ima 24,9 posto ispitanika, troje braće

ili sestara 9,2 posto, a više od troje braće i sestara ima 6,4 posto ispitanika.

Sinovi jedinci ili kćeri jedinice u obitelji predstavljaju 15 posto ispitanika, 39,7 posto su prvorođeni, 31,5 posto su drugi po rođenju, a trećih i daljih po rođenju ima 13,8 posto.

Na pitanje o financijskom stanju svojih obitelji 58 posto ispitanika je odgovorilo da njihove obitelji imaju dovoljno sredstava za život, 27,2 posto je izjavilo da "nekako ide", 8,4 posto ispitanika ustvrdilo je da u obitelji financijski dobro stoje, a 6,4 posto zaokružilo je odgovor da "obitelj jedva krpa kraj s krajem".

Osmogodišnju i nižu naobrazbu ima 8,1 posto očeva i 14,2 posto majkâ ispitanika, srednju školsku naobrazbu ima 38,2 posto očeva i 40,7 posto majkâ, a diplomu neke više škole ima 20,8 posto očeva te 14,7 posto majkâ. Fakultetsku naobrazbu ima 25,8 posto očeva i 26,7 posto majkâ ispitanika, a magisterij ili doktorat ima 7,1 posto očeva i 3,7 posto majkâ. Uz usmene upute kako ispuniti upitnik, studenti su na svojem fakultetu, u tipičnoj nastavnoj situaciji, ispunili upitnik tijekom jednoga školskog sata, u prisutnosti istraživača. Nakon popunjavanja studenti su upitnik osobno uručivali istraživaču. Također se od sudionika tražilo da sa sobom kući ponesu upitnike za svoje roditelje.

Upitnik

Budući da smo naglasili kako želimo ispitivati nade i strahove kasnijih adolescenata, koristili smo se razvijenim upitnikom drugih studija, upotrebljivanih u ispitivanju adolescenata i kasnijih adolescenata. Nade i strahovi studenata glede njihove budućnosti ispitivani su metodom koju su primjenjivali Seginer (1992.), Nurmi (1994.) te Lanz i sur. (2000.). U upitniku otvorenog tipa studentima je ponuđeno da riječima naznače nadu ili strah glede svoje budućnosti, karijere ili područja samostvarenja. Upitnik je sadržavao mogućnost za osam nada i mogućnost imenovanja osam strahova. Od ispitanika je potom traženo da odgovore na pitanje koliko će im biti godina kada će, po njihovu mišljenju, izražen strah/nada biti realiziran/a. Na skali Likertova tipa od četiri stupnja ispitanici su trebali odgovoriti hoće li ispunjenje njihove nade ovisiti o čimbenicima potpuno neovisnima o njima (1) ili o čimbenicima koji u potpunosti ovise o njima (4). Treće pitanje glede nade i straha bilo je posvećeno vjerojatnosti s kojom će nada ili strah biti ostvareni. Evaluacija ovoga pitanja provedena je također na Likertovoj skali od četiri stupnja (1-ostvarit će se sigurno... 4-neće se ostvariti).

Pri skupljanju podataka izabrani su i sociodemografski pokazatelji – spol, dob, mjesto rođenja, broj braće i sestara, re-

dosljed rođenja ispitanika, studij koji pohađa, gdje živi tijekom studija, naobrazba roditelja, zanimanje roditelja, je li rastao/la s oba roditelja te obiteljska primanja. Smatrali smo da su ti pokazatelji dostatni za uvid u sociodemografski profil ispitanika.

Upitnik za roditelje imao je identična pitanja (uključujući i relevantne sociodemografske pokazatelje) s time da je roditelj trebao izraziti svoje nade/strahove za sina/kćer i također dati svoje mišljenje o vremenu i mogućnosti ostvarenja nada i strahova svojega djeteta. Zbog vrlo slabog odziva roditelja, roditeljske upitnike nismo uvrstili u analizu ovoga rada, nego smo samo pristupili obradi podataka studentske populacije.

Analiza i klasifikacija nada/strahova

Svaka ispisana nada ili strah studenta nezavisno je kodirana od dvije osobe. Podudarnost kategoriziranja između dva nezavisna istraživača iznosila je za nade 96 posto a za strahove 94 posto.

Nade su, po uzoru na najčešće spominjane kategorije u postojećoj literaturi o ovom tipu istraživanja (Seginer, 1992.; Nurmi, 1994.; Nurmi i sur., 1995.), klasificirane u 18 kategorija. Kategorije su određene na temelju pilot studije, napravljene na 30 studenata s različitih fakulteta.

Kategorije nada glede vlastitoga ostvarenja u budućnosti obuhvaćaju: posao (pronaći posao), kvalitetu na poslu (biti kvalitetan u svojoj struci), potragu za boljom budućnošću (tražiti bolju budućnost, makar i u inozemstvu), naobrazbu (završiti fakultet, a zatim magisterij), osnivanje obitelji (udati se/oženiti se), bračnu atmosferu (imati sretan obiteljski život), odnos prema rodbini (zadržati dobre odnose s roditeljima i braćom), slobodne aktivnosti – "leisure time"¹ – (putovati svijetom, napisati knjigu) bazično vlasništvo (imati kuću, stan, auto), vlasništvo s prizvukom luksuza (kupiti jahtu, voziti "Mercedes", BMW), prijatelje (uvijek imati prijatelje), zdravlje (biti dobra zdravlja), ljubav (da ću nekoga istinski voljeti), nade iz područja samoaktualizacije – *self-actualization*² (u potpunosti ostvariti svoj život), nade moralnog i duhovnog vida samoaktualizacije (zaslužiti poštovanje, savršenost u svojem životnom pozivu, uvijek ostati dobar i pošten, ne zaboraviti duhovne vrijednosti u životu), nade iz područja samoaktualizacije pod socijalnim vidom (biti oslonac svojim, vratiti pojedincima nadu i vjeru u život) te nade koje se odnose na povjerenje u društvo (da će biti više onih koji cijene prave vrijednosti, živjeti sa zadovoljnim ljudima, da će doživjeti moralnu preobrazbu hrvatskoga društva).

Imajući u vidu postojeću klasifikaciju strahova u adolescenata glede budućnosti (Seginer, 1992.), strahove naših mladih klasificirali smo u 14 kategorija. Strahovi glede dobivanja posla (nemogućnost zaposlenja), kvalitete na poslu (da će ra-

diti posao za koji nije kvalificiran/a), naobrazbe (da neće završiti fakultet), strahovi koji se odnose na budućnosti i sklad vlastite obitelji (strah od rastave braka, strah da mu/joj djeca ne budu na drogama), strahovi glede šire obitelji (strah od gubitka roditelja, braće i sestara, strah od sukoba sa širom familijom), strahovi od poroka (ovisnosti, alkohola, droga), strahovi glede vlasništva (da neće riješiti stambeno pitanje, da će biti financijski ovisan o roditeljima), prijatelja (da ga prijatelji ne odbace, gubitak prijatelja), zdravlja (strah od bolesti, smrti u bolovima, prometne nesreće, psihičke bolesti), ljubavi (strah od neuzvrćene ljubavi, nesretnog zaljublivanja, razočaranja u ljubavi), područja samoaktualizacije (strah da neće dovoljno odrasti, strah da ne izgubi samopouzdanje, strah da se neće imati hrabrosti suočiti sa sobom, strah da će mu/joj savjest postati neosjetljiva), socijalnog vida samoaktualizacije (da će biti krivo shvaćen/a, strah od prijevare i iskorištavanja, strah od osramoćivanja, odbačenosti, da neće moći ispuniti očekivanja okoline) te strahovi od društvenih devijacija i katastrofa (strah od gladi, potresa, prevladavanja mržnje, loše društvene situacije, od korupcije, političke represije itd.).

REZULTATI

Obrada podataka čiji su rezultati izneseni u ovom radu provedena je uz uporabu standardnih statističkih procedura. Kako je jedan od važnih ciljeva ovoga rada komparacija između studenata s različitih studija, rabljeni su statistički testovi pogodni za ovu namjeru. Pri testiranju razlike u postotcima navođenja pojedinih nada ili strahova rabljen je t-test proporcija, pri čemu je kao kriterij signifikantnosti rabljena granica od 95 posto, ako nije drukčije navedeno.

Pri testiranju razlike između prosječnoga broja navedenih nada i prosječnoga broja navedenih strahova kao i pri analizi značajnosti razlike prosječne dobi ostvarenja različitih nada ili strahova na razini cijeloga uzorka rabljen je t-test za zavisne uzorke.

Pri testiranju razlika aritmetičkih sredina studijskih grupa rabljena je jednostavna analiza varijance.

Broj navođenih nada i strahova

Prosječno su ispitanici navodili više nada nego strahova. U prosjeku je svaki ispitanik naveo 5,3 nade i 3,8 strahova ($t=18.82$, $p=0.000$).

Ispitanici s različitih fakulteta u prosjeku su navodili različit broj nada i strahova ($F=25.377$, $p=0.000$ za nade; $F=20.90$, $p=0.000$ za strahove). Najveći broj nada naveli su studenti novinarstva (Hrvatski studiji), katehetike i psihologije (HS), a najmanje studenti prava. Najviše nada po jednom navedenom strahu navodili su studenti teologije (1,85). Na slici 1 prikazan je prosječan broj navedenih nada i strahova.

SLIKA 1
Prosječan broj
navedenih nada
i strahova

Broj navođenih nada ili strahova ne odgovara nužno i broju nada i strahova iz različitih životnih područja, odnosno naših 18 kategorija. Važnost pojedinih životnih područja iskazuje se u učestalosti navođenja neke nade ili želje iz tog područja. Što je neko životno područje važnije, to će ispitanik na pitanje o životnim nadama navesti više konkretnih želja iz tog područja. Mnogi ispitanici u ovom istraživanju navodili su po više konkretnih nada i želja iz jednoga područja.

Na slici 2 prikazan je prosječan broj navođenih životnih područja na koja se odnose nade i strahovi.

- Broj područja – nade
- Broj područja – strahovi

SLIKA 2
Prosječan broj
navođenja životnih
područja u nadama
i strahovima

Vidljivo je da postoje razlike između studenata s različitim studija u broju životnih područja iz kojih se navode nade i strahovi, jednako kao i u broju navođenih konkretnih nada ili strahova.

Jednako tako postoje i razlike u broju "dvostrukih" odgovora: ispitanici s jednih studija češće su od ispitanika s drugih studija navodili po više konkretnih nada ili strahova iz jednoga ži-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

Nade

SLIKA 3
Prioriteti i postotci
izraženih nada po
kategorijama -
životnim područjima

votnog područja. Ta činjenica može biti pod utjecajem najmanje dva različita čimbenika. Ispitanici s različitih fakulteta različito su ozbiljno pristupili anketi te su je i različito revno ispunili. Drugi mogući čimbenik je utjecaj studija na odnos prema životnim ciljevima i uopće pogleda na samog sebe i budućnost.

Kako bi smanjili eventualne intervenirajuće utjecaje različitoga odnosa ispitanika prema istraživanju, na slici 3 bit će prikazani postotci ispitanika koji su barem jedanput naveli neku nadu ili strah iz pojedinoga životnog područja. Odnosno, iz daljnje obrade bit će isključeni "dupli" odgovori.

Analiza strukture nada i strahova prema životnim područjima na koja se odnose važan je pokazatelj životnih ciljeva kasnijih adolescenata. Životni su ciljevi sociopsihološka kategorija koja je izravno ovisna o životnoj dobi, odnosno fazi života.

Osim životnih ciljeva, nade i strahovi kojima se bave adolescenti djelomično odražavaju ukupnu društveno-ekonomsku situaciju u kojoj se oni socijaliziraju.

Na slici 3 prikazani su postotci ispitanika koji su naveli barem jednu nadu iz nekoga od 18 životnih područja koja su se javila.

Naobrazba

Osnivanje obitelji

Posao

Samoaktualizacija-*self*

Vlasništvo-bazično

Kvaliteta u poslu

Slobodne aktivnosti

Zdravlje

Bračna atmosfera

Ljubav

Moralni i duhovni vid *selfa*

Prijatelji

Odnos prema rodbini

Povjerenje u društvo

Socijalni vid *selfa*

Vlasništvo-luksuz

Potruga za boljom budućnošću

Potruga za lagodnijim životom i standardom

Najveći broj ispitanika (61,7 posto) navodilo je naobrazbu kao jednu od nada.

Na drugom mjestu, prema učestalosti navođenja, osnivanje je obitelji (55,1 posto). Na trećem mjestu je posao (43,9 posto), a na četvrtom nade iz područja *selfa*, odnosno samoaktualizacije (38,1 posto) i bazičnog (egzistencijalnog) vlasništva (37,8 posto).

Najrjeđe su navođene nade iz kategorija: potrage za boljim životom i standardom (10,9 posto), potrage za boljom budućnošću (12,6 posto) i luksuznim vlasništvom (13,8 posto).

Zbog ograničenja proizašlih iz karakteristika uzorka u tablici 1 donosimo analizu razlike među ispitanicima s različitih studija.

Studenti s različitih studija međusobno se razlikuju s obzirom na strukturu važnosti pojedinih životnih područja. Za studente većine studija trenutačno je najvažnije životno područje izobrazba. Studenti psihologije, medicine, matematike, prava i teologije značajno su najčešće navodili nade vezane uz izobrazbu. Kod studenata s drugih studija izobrazba je na drugom mjestu ili s drugim životnim područjima dijeli prvo mjesto³. Studenti matematike, prava i teologije izobrazbu češće ističu kao vrijednost, osobito u odnosu na studente FER-a, katehetike i novinarstva.⁴

● TABLICA 1
Važnost pojedinih nada prema studijima

	Katehetika	Psihologija	Medicina	Matematika	Pravo	FER	Teologija	Novinarstvo
Broj ispitanika	84	92	102	65	45	68	69	78
Naobrazba	54,8%	64,1%	61,8%	70,8%	68,9%	48,5%	72,5%	56,4%
Osnivanje obitelji	64,3%	57,6%	50,0%	36,9%	46,7%	79,4%	42,0%	59,0%
Posao	53,6%	43,5%	29,4%	43,1%	48,9%	50,0%	34,8%	53,8%
Samoaktualizacija- <i>selfa</i>	46,4%	43,5%	33,3%	30,8%	22,2%	25,0%	42,0%	52,6%
Vlasništvo-bazično	45,2%	37,0%	26,5%	49,2%	28,9%	38,2%	34,8%	43,6%
Kvaliteta u poslu	33,3%	34,8%	45,1%	21,5%	24,4%	22,1%	42,0%	42,3%
Slobodne aktivnosti	33,3%	23,9%	15,7%	30,8%	20,0%	22,1%	34,8%	50,0%
Zdravlje	26,2%	38,0%	20,6%	20,0%	17,8%	22,1%	23,2%	38,5%
Bračna atmosfera	40,5%	30,4%	22,5%	24,6%	13,3%	23,5%	20,3%	26,9%
Ljubav	23,8%	32,6%	15,7%	36,9%	15,6%	20,6%	20,3%	38,5%
Moralni i duhovni vid <i>selfa</i>	25,0%	16,3%	17,6%	13,8%	8,9%	10,3%	29,0%	15,4%
Odnos prema rodbini	27,4%	20,7%	17,6%	12,3%	6,7%	8,8%	13,0%	16,7%
Prijatelji	20,2%	25,0%	12,7%	21,5%	-	8,8%	18,8%	16,7%
Povjerenje u društvo	9,5%	18,5%	14,7%	9,2%	6,7%	8,8%	18,8%	26,9%
Socijalni vid <i>selfa</i>	14,3%	16,3%	9,8%	13,8%	2,2%	11,8%	33,3%	12,8%
Vlasništvo-luksuz	8,3%	15,2%	17,6%	12,3%	8,9%	14,7%	10,1%	19,2%
Potruga za boljom budućnošću	13,1%	13,0%	7,8%	10,8%	6,7%	22,1%	15,9%	11,5%
Potruga za lagodnijim životom i standardom	13,1%	12,0%	10,8%	4,6%	8,9%	17,6%	7,2%	11,5%

nost najčešće isticana u studenata katehetike i FER-a u kojih je to životno područje na prvom mjestu. Značajno su najčešće nade iz toga životnog područja navodili studenti FER-a (79,4 posto), a značajno najrjeđe studenti matematike i teologije.

Posao je i kao vrijednost i kao nada također značajan za dobar dio studenata. Na ukupnom uzorku to područje zauzima treće mjesto. Kod većine polaznika raznih studija nalazi se na drugom ili trećem mjestu. Iznimka su studenti medicine u kojih je ova nada na petom mjestu, a na vrlo visokom mjestu im je kvaliteta u poslu.

Za sve studente bazično je vlasništvo jedna od važnijih tema o kojoj misle i koju navode kao svoju nadu. Puno češće to ističu studenti katehetike, matematike i novinarstva nego studenti medicine i prava.

Zanimljivo je da su se u vrh područja o kojima studenti izražavaju svoje nade uvrstile i nade s područja samoaktualizacije.

U polaznika svih studija, osim prava i FER-a, među tri najrjeđe navođena područja uvijek se nalazi barem jedno vezano uz lagodan život i luksuz. Ali niti jedna studijska grupa se ne ističe u učestalosti navođenja nada s tih područja.

Zanimljive rezultate daje analiza redosljeda navođenja nada.⁵ Najčešće navođena nada je ujedno i u prosjeku najprije navođena nada (prosječan rang 1,98), no nada/područje koja je drugo po učestalosti navođenja nije i drugo prema rangu navođenja. U prosjeku, "posao" ($M=2,56$) je ranije navođen nego "osnivanje obitelji" ($M=2,97$, $t=-4,89$, $p=0,000$). Četvrti rang po redosljedu navođenja dijele "kvaliteta u poslu" ($M=3,16$) i "ljubav" ($M=3,36$). Ovaj rezultat je posebno zanimljiv glede "ljubavi". Nju je kao nadu navelo relativno malo ispitanika (oko 25 posto), no u njih ona zauzima važno mjesto.

Potražili smo statističku razliku važnosti pojedinih nada prema spolu ispitanika (tablica 2). Ispitanici ženskoga spola su u prosjeku navodili više nada nego muški ispitanici te više životnih područja ($t=-5,19$, $p=0,000$). Kao posljedica toga, u žena su postotci u prosjeku veći, stoga ćemo se ovdje koncentrirati na usporedbu struktura nada po spolu.

Studentice su najčešće navodile nade iz područja izobrazbe, a na drugom je mjestu osnivanje obitelji. U studenata ne postoji značajna razlika između ta dva područja po učestalosti navođenja nada.

Studentice su značajno češće navodile nade iz područja: naobrazbe, osnivanja obitelji, posla, samoaktualizacije te odnosa s rodbinom, a studenti su češće od studentica navodili samo nade iz područja luksuznoga vlasništva.

Mjesto rođenja, odnosno veličina rodnoga mjesta, naobrazba roditelja i financijski status obitelji nisu se pokazali značajno povezanim sa strukturom životnih nada.

➤ **TABLICA 2**
Važnost pojedinih
nada prema spolu

	Cijeli uzorak	Muško	Žensko
Broj ispitanika	602	271	331
Naobrazba	61,6%	55,7%	66,5%
Osnivanje obitelji	55,1%	50,9%	58,6%
Posao	44,0%	35,4%	51,1%
Samoaktualizacija- <i>self</i>	38,2%	32,5%	42,9%
Vlasništvo-bazično	37,7%	37,3%	38,1%
Kvaliteta u poslu	34,6%	34,7%	34,4%
Slobodne aktivnosti	28,7%	27,7%	29,6%
Zdravlje	26,6%	23,2%	29,3%
Bračna atmosfera	26,2%	22,9%	29,0%
Ljubav	25,7%	24,0%	27,2%
Moralni i duhovni vid <i>selfa</i>	17,6%	16,6%	18,4%
Odnos prema rodbini	16,4%	9,2%	22,4%
Prijatelji	16,4%	12,9%	19,3%
Povjerenje u društvo	14,8%	13,3%	16,0%
Socijalni vid <i>selfa</i>	14,6%	12,9%	16,0%
Vlasništvo-luksuz	13,8%	19,6%	9,1%
Potruga za boljom budućnošću	12,6%	13,3%	12,1%
Potruga za lagodnijim životom i standardom	11,0%	10,3%	11,5%

Prosječna dob ostvarenja nade

⊙ **TABLICA 3**
Prosječna dob
ostvarenja nade

Nakon što su ispitanici naveli pojedinu nadu, upućeni su neka procijene dob u kojoj će doći do ostvarenja te nade. U tablici 3 prikazani su osnovni statistički pokazatelji (aritmetičke sredine i standardne devijacije) odgovora ispitanika na to pitanje, zasebno za svako područje na koje se nada odnosi.

	M	SD	Minimum	Maksimum	Raspon
Prijatelji	22,5	5,5	18	50	32
Ljubav	23,9	3,5	18	35	17
Naobrazba	24,6	2,7	18	40	22
Posao	26,0	2,8	22	40	18
Osnivanje obitelji	28,5	3,0	23	40	17
Potruga za boljom budućnošću	29,5	7,1	20	50	30
Odnos prema rodbini	29,8	11,3	18	60	42
Potruga za lagodnijim životom i standardom	29,9	7,6	19	50	31
Vlasništvo-bazično	29,9	6,1	20	60	40
Bračna atmosfera	30,2	7,6	20	70	50
Slobodne aktivnosti	30,2	11,0	18	80	62
Socijalni vid <i>selfa</i>	30,3	8,4	18	50	32
Kvaliteta u poslu	30,9	7,0	19	55	36
Samoaktualizacija- <i>self</i>	32,1	14,9	18	99	81
Vlasništvo-luksuz	32,2	8,8	19	75	56
Moralni i duhovni vid <i>selfa</i>	32,5	17,1	18	90	72
Povjerenje u društvo	32,6	13,5	19	70	51
Zdravlje	36,7	21,5	18	90	72

Životna priča koju pričaju naši ispitanici primjer je jedne potpuno sretno životne priče. Do 22. ili 24. godine steći dobre prijatelje i zaljubiti se, a do 25 godina završiti fakultet. Godinu dana kasnije, s oko 26, naći posao, a zatim još dvije godine kasnije, s oko 28 godina, osnovati vlastitu obitelj. Tridesete godine života studenti drže najboljima – u njima će se realizirati sve ostale nade koje uglavnom ne pripadaju rješavanju osnovnih životnih pitanja (posao, brak i sl.).

Najmanji raspon odgovora je u nadama "posao" (18), "ljubav" (17) i "osnivanje obitelji" (17). U tim je područjima ujedno i najmanja standardna devijacija odgovora, što pokazuje najveću sukladnost ispitanika u procjeni ostvarenja nada iz tih područja. Možemo zaključiti da su naši ispitanici prilično optimistični prema zaposlenju.

Značajne razlike u procjeni dobi do koje će se dogoditi ostvarenja pojedine nade među studentima različitih fakulteta javile su se u četiri nade/područja: "posao" ($F=4.812$, $p=0.000$), "kvaliteta u poslu" ($F=3.96$, $p=0.000$), "naobrazba" ($F=3.55$, $p=0.001$) i "osnivanje obitelji" ($F=2.27$, $p=0.029$).

U nadama vezanim uz "posao" razlikuju se studenti medicine ($M=27,5$) i matematike ($M=27,5$) od studenata katehetike ($M=24,8$).

Studenti katehetike smatraju da će vrlo brzo nakon zapošljavanja biti zadovoljene njihove ostale radne vrijednosti, odnosno "kvaliteta posla" ($M=27,4$), za razliku od studenata medicine ($M=33,8$) i psihologije ($M=33,3$) koji u prosjeku puno kasnije očekuju zadovoljenje ovih "kvalitativnih" aspekata posla.

Studenti teologije ($M=26$) procjenjuju da će s više godina ostvariti nade vezane uz naobrazbu u odnosu na studente prava ($M=24,1$), FER-a ($M=24,2$) i novinarstava ($M=23,6$).

Činjenica dužeg procesa školovanja kod studenata medicine dovodi i do pomicanja granice za ostvarenje nada vezanih uz stvaranje obitelji. Tako oni procjenjuju da će te nade ostvariti u prosjeku s 29 godina, što je značajno više u odnosu na procjene studenata katehetike ($M=27,5$).

Čimbenici o kojima ovisi ostvarenje nade

U tablici 4 prikazani su odgovori ispitanika na pitanje o mogućnosti njihova utjecaja na ostvarenje navedene nade. Prikazani postotci predstavljaju postotak od ukupnoga broja ispitanika koji su naveli nadu iz konkretnog područja. Što je aritmetička sredina bliža broju 4, to ispitanici više smatraju da navedeno područje imaju pod relativnom kontrolom.

Na osnovi rezultata vidljivih iz tablice 4 možemo zaključiti da su ispitanici prilično samouvjereni, da smatraju kako kontroliraju veći dio svojega života te da ostvarenje nade uglavnom ovisi o njima.

	O čimbenicima potpuno neo- visnima o meni	O čimbenicima znatno neo- visnima o meni	U velikoj mjeri ovisni o meni	U potpunosti ovisni o meni	M
Naobrazba	0%	2%	50%	47%	3,45
Moralni i duhovni vid <i>selfa</i>	6%	6%	44%	45%	3,28
Kvaliteta u poslu	0%	8%	65%	26%	3,17
Samoaktualizacija- <i>self</i>	2%	11%	63%	23%	3,08
Prijatelji	0%	16%	64%	20%	3,04
Osnivanje obitelji	2%	9%	73%	16%	3,03
Socijalni vid <i>selfa</i>	3%	13%	62%	22%	3,02
Bračna atmosfera	1%	18%	73%	8%	2,87
Potruga za boljom budućnošću	0%	29%	56%	15%	2,85
Potruga za lagodnijim životom i standardom	6%	17%	66%	11%	2,81
Slobodne aktivnosti	5%	27%	53%	15%	2,79
Ljubav	4%	26%	57%	12%	2,78
Vlasništvo-bazično	4%	29%	58%	10%	2,74
Vlasništvo-luksuz	6%	28%	51%	15%	2,74
Posao	4%	30%	59%	7%	2,69
Odnos prema rodbini	13%	36%	36%	16%	2,55
Zdravlje	18%	36%	40%	6%	2,34
Povjerenje u društvo	40%	40%	19%	2%	1,84

□ TABLICA 4
Čimbenici koji utječu
na ostvarenje nada

U većem dijelu kategorija većina ispitanika koji su naveli neku nadu iz tog područja misli da je njezino ostvarenje više ili manje pod njihovim nadzorom. Samo kad je riječ o "odnosu prema rodbini", "zdravlju" i "povjerenju ili nepovjerenju u društvo" oko 50 posto ispitanika ili više smatra da je ostvarenje tih nada pod utjecajem vanjskih čimbenika.

Uvjerenje u vlastiti (potpuni) nadzor nad željama najveće je u nada vezanih za naobrazbu te moralni i duhovni vid *selfa*, odnosno samoaktualizacije.

Za razliku od posla, u svezi s kojim postoji podjela između ispitanika s obzirom na mogućnost kontrole čimbenika koji utječu na ostvarenje želja povezanih s tim, nade vezane uz kvalitetu posla se percipiraju kao one koje su pod nadzorom osobe.

Samoaktualizacija, prijatelji, osnivanje obitelji, socijalni vid *selfa* i bračna atmosfera ubrajaju se u područja za koja više od dvije trećine ispitanika misli da ih može kontrolirati i ostvariti svoje nade samo vlastitim trudom i angažmanom.

Među studentima s različitih studija nema većih razlika u percepciji odnosa unutarnjih i vanjskih čimbenika za ostvarenje pojedinih nada. Jedina značajna razlika pokazala se između studenata matematike i prava s obzirom na percepciju (ne)ovisnosti ostvarenja nada o ispitaniku ($F=2.153$, $p=0.038$). Studenti matematike ($M=3,58$) smatraju da imaju veću kontrolu nad ostvarenjem nada vezanih uz izobrazbu nego što to imaju studenti prava ($M=3,16$).

Vjerojatnost ostvarenja nade

● TABLICA 5
Vjerojatnost
ostvarenja nade

U tablici 5 prikazani su rezultati odgovora na pitanje o vjerojatnosti ostvarenja navedene nade. Tim pitanjem očituje se optimizam ispitanika, samopercepcija i posredna percepcija socijalnoga okružja. Jednako kao i u prethodnoj tablici, navedeni postotci su postotci od ukupnoga broja ispitanika koji su naveli nadu iz konkretnoga životnog područja.

	Ostvarit će se sigurno	S velikom vjerojatnošću će se ostvariti	Možda će se ostvariti	Mala je vjerojatnost da će se ostvariti	Neće se ostvariti	M
Naobrazba	20%	57%	22%	1%	0%	2,0
Prijatelji	21%	48%	29%	1%	0%	2,1
Osnivanje obitelji	18%	49%	32%	2%	0%	2,2
Bračna atmosfera	14%	43%	40%	3%	0%	2,3
Posao	8%	44%	44%	3%	0%	2,4
Odnos prema rodbini	12%	37%	47%	4%	0%	2,4
Samoaktualizacija- <i>self</i>	14%	40%	39%	4%	3%	2,4
Moralni i duhovni vid <i>selfa</i>	13%	44%	35%	6%	2%	2,4
Kvaliteta u poslu	6%	37%	55%	2%	0%	2,5
Vlasništvo-bazično	10%	35%	48%	7%	0%	2,5
Ljubav	12%	36%	45%	5%	1%	2,5
Socijalni vid <i>selfa</i>	10%	40%	41%	8%	0%	2,5
Potruga za lagodnijim životom i standardom	14%	23%	51%	8%	5%	2,7
Potruga za boljom budućnošću	7%	23%	55%	13%	3%	2,8
Slobodne aktivnosti	11%	22%	48%	16%	3%	2,8
Zdravlje	5%	22%	63%	10%	0%	2,8
Vlasništvo-luksuz	6%	17%	60%	12%	5%	2,9
Povjerenje u društvo	6%	17%	48%	27%	2%	3,0

Studenti u najvećoj mjeri vjeruju da će ostvariti svoje nade vezane uz naobrazbu, stjecanje prijatelja, stvaranje obitelji i izgradnju skladne bračne atmosfere. Općenito postoji veliko vjerovanje u ostvarenje postavljenih ciljeva.

Lagodni život, bolja budućnost, "slobodne aktivnosti" i zdravlje ubrajaju se u nade kod kojih postoji najmanja sigurnost u ostvarenje. No još uvijek više ispitanika vjeruje u ostvarenje tih nada nego što ih ne vjeruje.

Studenti medicine značajno ($F=2.34$, $p=0.026$) više vjeruju u ostvarenje svojih nada vezanih uz "kvalitetu u poslu" ($M=2,45$) od studenata prava ($M=2,90$) i matematike ($M=2,92$), dok istodobno studenti medicine ($M=2,21$) manje vjeruju u ostvarenje svojih nada vezanih uz "naobrazbu" u odnosu na studente psihologije ($M=1,79$, $p=0.017$).

Strahovi

U nastavku su prikazani odgovori ispitanika na ista pitanja, ali sada vezana uz životne strahove. Najprije će biti izložena učestalost strahova prema životnim pitanjima na koja se od-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

nose, zatim će biti razmatrana dob u kojoj ispitanici očekuju da će se morati suočiti s konkretnim strahom, procjena mogućnosti utjecaja na izbjegavanje straha i vjerojatnost ostvarenja straha. Ti rezultati analizirani su na isti način kao i rezultati u odjeljku o nadama ispitanika.

Zdravlje
Samoaktualizacija-*self*
Socijalni vid *selfa*
Naobrazba
Devijacije i katastrofe
Posao
Vlasništvo
Ljubav
Šira obitelj
Budućnost obitelji
Kvaliteta u poslu
Uloga obitelji
Prijatelji
Poroci

❏ SLIKA 4
Prioriteti i postotci
izraženih strahova
prema životnim
područjima

Područje iz kojega su značajno najčešće navođeni različiti strahovi jest "zdravlje". Većina naših ispitanika ima neke strahove vezane uz svoje buduće zdravstveno stanje.

Na drugom su mjestu po učestalosti navođenja strahovi vezani uz "samoaktualizaciju". Na trećem mjestu nalaze se strahovi vezani uz "socijalni vid *selfa*, odnosno samoaktualizacije". Četvrto mjesto dijele "naobrazba" i "devijacije i katastrofe".

Strahove vezane uz "posao", "vlasništvo", "ljubav" i "širu obitelj" navodilo je otprilike 25 posto ispitanika. Najrjeđe su navođeni strahovi vezani uz "poroke".

Kao i kad je riječ o nadi, pozornost smo u tablici 6 posvetili razlikama među fakultetima.

	Katehetika	Psihologija	Medicina	Matematika	Pravo	FER	Teologija	Novinarstvo
Broj ispitanika	76	87	93	60	36	57	53	75
Zdravlje	67,1%	57,5%	43,0%	50,0%	44,4%	54,4%	50,9%	76,0%
Samoaktualizacija- <i>self</i>	59,2%	47,1%	43,0%	45,0%	38,9%	49,1%	56,6%	57,3%
Socijalni vid <i>selfa</i>	38,2%	28,7%	46,2%	33,3%	38,9%	10,5%	49,1%	50,7%
Naobrazba	32,9%	23,0%	33,3%	35,0%	25,0%	43,9%	32,1%	33,3%
Devijacije i katastrofe	32,9%	36,8%	21,5%	26,7%	8,3%	35,1%	35,8%	42,7%
Posao	26,3%	34,5%	23,7%	25,0%	22,2%	22,8%	13,2%	40,0%
Vlasništvo	25,0%	32,2%	18,3%	35,0%	22,2%	28,1%	7,5%	36,0%
Ljubav	26,3%	34,5%	20,4%	26,7%	19,4%	14,0%	18,9%	38,7%
Šira obitelj	31,6%	32,2%	14,0%	23,3%	16,7%	29,8%	18,9%	34,7%
Budućnost obitelji	40,8%	11,5%	11,8%	25,0%	19,4%	22,8%	20,8%	24,0%
Kvaliteta u poslu	11,8%	6,9%	9,7%	13,3%	8,3%	8,8%	13,2%	14,7%
Uloga u obitelji	21,1%	8,0%	6,5%	6,7%	2,8%	10,5%	5,7%	14,7%
Prijatelji	13,2%	9,2%	6,5%	16,7%	2,8%	8,8%	15,1%	5,3%
Poroci	5,3%	2,3%	4,3%	1,7%		3,5%	1,9%	8,0%

❶ **TABLICA 6**
Važnost pojedinih strahova prema studijima

Najveći broj studenata katehetike, psihologije, novinarstva, prava, matematike i FER-a izrazilo je strahove vezane uz svoje zdravlje. Studenti medicine i teologije su pak najčešće izražavali strahove iz područja *selfa*, odnosno samoaktualizacije. U studenata medicine naglasak je na strahovima iz socijalne komponente *selfa*, odnosno samoaktualizacije, a kod studenata teologije naglasak je na samoaktualizaciji.

Studenti FER-a značajno rjeđe od ostalih navode strahove vezane uz "socijalni vid *selfa*". Međutim, studenti FER-a značajno češće od studenata psihologije ($t=1.83$, $p<0.10$) navode strahove vezane uz "naobrazbu".

Strahove vezane uz "devijacije i katastrofe" najrjeđe su navodili studenti prava.

Studenti teologije su u prosjeku najrjeđe navodili strahove vezane uz budući posao, ali to se može objasniti činjenicom da je među tim studentima dobar dio onih čiji je posao osiguran samim svećeničkim pozivom te stoga ta skupina, kad je riječ o tome, nije usporediva s ostalim skupinama. Studenti novinarstva su značajno češće navodili strahove vezane uz posao od studenata medicine, matematike, prava i FER-a te, naravno, teologije.

Studenti katehetike ističu se najčešćim navodima strahova vezanim uz "budućnost obitelji", a nešto su češće navodili i strahove vezane uz "ulogu u obitelji".

I pri izražavanju strahova usredotočili smo se na prioritete pojedinih strahova prema spolu ispitanika (tablica 7).

Od razlika prema spolu jedino su značajne razlike u učestalosti navođenja strahova vezanih uz "ljubav" i "širu obitelj". Studentice češće od studenata u našem uzorku navode strahove vezane uz "ljubav" i "širu obitelj".

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

➤ **TABLICA 7**
Navođenje pojedinih
strahova prema spolu

	Muško	Žensko
Broj ispitanika	237	299
Zdravlje	51,5%	60,2%
Samoaktualizacija- <i>self</i>	46,8%	52,5%
Socijalni vid <i>selfa</i>	34,2%	40,1%
Naobrazba	27,8%	35,5%
Devijacije i katastrofe	34,2%	28,8%
Posao	23,6%	29,8%
Vlasništvo	22,4%	29,1%
Ljubav	19,0%	31,4%
Šira obitelj	19,0%	31,1%
Budućnost obitelji	17,7%	24,7%
Kvaliteta u poslu	9,7%	11,7%
Uloga u obitelji	6,3%	13,0%
Prijatelji	8,9%	10,4%
Poroci	3,4%	4,0%

Prosječna dob ostvarenja straha

➤ **TABLICA 8**
Prosječna dob
suočavanja
sa strahom

Prosječna dob u kojoj će se ispitanici morati suočiti s pojedinim strahovima također oslikava viziju budućnosti i donekle otkriva životne planove i ciljeve ispitanika. Rezultati su iskazani u tablici 8.

	M	SD	Minimum	Maksimum	Raspon
Naobrazba	22,0	3,0	18	34	16
Prijatelji	24,6	5,1	19	40	21
Posao	25,8	3,2	19	50	31
Poroci	26,8	8,3	18	45	27
Kvaliteta u poslu	28,1	4,7	20	40	20
Vlasništvo	29,4	8,9	19	75	56
Uloga u obitelji	30,5	6,0	23	50	27
Ljubav	31,4	13,4	18	79	61
Devijacije i katastrofe	31,9	11,8	18	73	55
Budućnost obitelji	33,6	8,8	20	80	60
Samoaktualizacija- <i>self</i>	34,9	17,7	18	88	70
Šira obitelj	36,4	11,7	19	60	41
Socijalni vid <i>selfa</i>	40,0	21,8	18	94	76
Zdravlje	41,8	16,5	18	98	80

Najaktualniji strah vezan je i uz jednu od najaktualnijih nada, a to je "naobrazba". Kod strahova iz ovog područja ujedno je i najmanji raspon varijacija i najmanja varijanca, što je i logično jer je mala mogućnost variranja strahova vezanih uz to područje, jednostavno zato što je izobrazba životni "zadatak" koji je obično vezan uz samo jedno životno razdoblje i kod većine se, nakon njega, ne proteže dalje.

Prema aktualnosti, iza strahova vezanih uz "naobrazbu" dolaze i strahovi vezani uz "prijatelje" i "posao".

Strahovi vezani uz "poroke" u većine ispitanika zapravo su strahovi mladosti, što je vidljivo i iz medijana koji u ovom slučaju iznosi 23 godine i moda koji iznosi 20 godina. U pravilu naši ispitanici smatraju da će se s tim iskušenjem sresti vrlo brzo.

Strahovi vezani uz "ljubav" dolaze tek pred tridesete godine. Vrlo je zanimljiva i komparacija s nadama vezanim uz "ljubav". Ispitanici koji navode nade vezane uz "ljubav" nadaju se da će se te nade ostvariti oko 24. godine, a strahovi vezani uz to područje projiciraju se u nešto kasnije razdoblje.

Najveće varijacije i neslaganja ispitanika u svezi s dobi suočavanja sa strahovima postoje kod strahova vezanih uz "samoaktualizaciju", "socijalni vid *selfa*" te "zdravlje". Kod "samoaktualizacije" i "socijalnog vida *selfa*" to je relativno razumljivo, ako se uzme u obzir činjenica da su tim područjima pokrivena različita viđenja sebe koja se razlikuju i po tome što su vezana uz različite životne faze.

Čimbenici o kojima ovisi ostvarenje straha

TABLEICA 9
Čimbenici koji utječu
na ostvarenja straha

U tablici 9 prikazani su odgovori ispitanika na pitanje u kojoj mjeri realizacija straha ovisi o njima. Izraženi postotci su postotci od ukupnoga broja ispitanika koji su naveli strahove iz konkretnoga područja. Područja su poredana prema visini prosjeka.

	O čimbenicima potpuno neovisnima o meni	O čimbenicima znatno neovisnima o meni	U velikoj mjeri ovisni o meni	U potpunosti ovisni o meni	M
Naobrazba	2%	5%	58%	34%	3,3
Kvaliteta u poslu	0%	21%	60%	19%	3,0
Poroci	0%	20%	60%	20%	3,0
Uloga u obitelji	6%	17%	68%	9%	2,8
Samoaktualizacija- <i>self</i>	14%	22%	53%	11%	2,6
Budućnost obitelji	11%	31%	53%	5%	2,5
Prijatelji	12%	29%	55%	4%	2,5
Vlasništvo	10%	43%	40%	7%	2,4
Socijalni vid <i>selfa</i>	16%	34%	44%	6%	2,4
Ljubav	23%	29%	42%	6%	2,3
Posao	13%	61%	24%	3%	2,2
Zdravlje	28%	48%	20%	3%	2,0
Šira obitelj	57%	34%	5%	3%	1,5
Devijacije i katastrofe	61%	30%	7%	1%	1,5

Oko 90 posto ispitanika koji ima strahove vezane uz "naobrazbu" smatra da je u mogućnosti kontrolirati sve uvjete vezane uz ostvarenje tih strahova.

Na drugom mjestu, prema percipiranoj mogućnosti kontrole ostvarenja strahova, nalaze se strahovi vezani uz "kvalitetu posla" i "poroke". Oko 80 posto ispitanika koji su naveli te strahove smatra ipak da može kontrolirati hoće li se ti strahovi ostvariti ili ne.

Najmanje samouvjerenje javlja se u ispitanika koji su navodili strahove vezane uz "ljubav", "posao", "zdravlje", "širu obitelj" i "devijacije i katastrofe".

Više od 90 posto ispitanika koji su navodili strahove vezane uz "širu obitelj" i "devijacije i katastrofe" smatra da njihovo ostvarenje ne ovisi o njima, odnosno misli da malo mogu utjecati na njihovo izbjegavanje.

Ne postoje značajne razlike u percepciji odnosa unutar-njih i vanjskih čimbenika za ostvarenje strahova vezanih uz pojedina područja između studenata različitih studija.

Vjerojatnost ostvarenja straha

U tablici 10 prikazani su rezultati procjene vjerojatnosti ostvarenja strahova. Područja iz kojih su navođeni strahovi porredana su prema visini aritmetičke sredine.

	Ostvarit će se sigurno	S velikom vjerojatnošću će se ostvariti	Možda će se ostvariti	Mala je vjerojatnost da će se ostvariti	Neće se ostvariti	M
Naobrazba	4%	8%	34%	43%	11%	3,5
Budućnost obitelji	1%	9%	38%	41%	12%	3,5
Uloga u obitelji	4%	0%	46%	41%	9%	3,5
Vlasništvo	1%	7%	50%	34%	8%	3,4
Prijatelji	8%	2%	39%	41%	10%	3,4
Kvaliteta u poslu	2%	4%	60%	33%	2%	3,3
Poroci	5%	15%	40%	40%	0%	3,2
Posao	3%	13%	58%	25%	1%	3,1
Zdravlje	5%	7%	61%	23%	4%	3,1
Ljubav	9%	12%	55%	22%	2%	3,0
Samoaktualizacija- <i>self</i>	15%	7%	43%	30%	5%	3,0
Devijacije i katastrofe	4%	28%	46%	18%	4%	2,9
Socijalni vid <i>selfa</i>	21%	10%	38%	25%	6%	2,8
Šira obitelj	40%	16%	31%	11%	3%	2,2

● TABLICA 10
Vjerojatnost ostvarenja straha

Najveća doza optimističnosti ispitanika javila se u svezi sa strahovima vezanim uz "naobrazbu", "budućnost obitelji" i "ulogu u obitelji". U tim je područjima više od 50 posto ispitanika navodilo da se strahovi vjerojatno neće ostvariti, odnosno da je mala vjerojatnost da se ostvare. Podjednaki optimizam postoji i kad su u pitanju strahovi vezani uz "prijatelje" i "vlasništvo".

Najmanja doza optimizma postoji kad su u pitanju strahovi vezani uz "širu obitelj".

Nema značajnih razlika u studenata različitih studija u procjeni vjerojatnosti ostvarenja pojedinih strahova.

RASPRAVA

Prvotni cilj ovoga istraživanja bio je utvrditi hijerarhiju nada, odnosno strahova jednoga dijela studentske populacije Zagrebačkog sveučilišta i ustanoviti razlikuju li se naši studenti, odnosno kasniji adolescenti, po svojim nadama ili strahovima od svojih vršnjaka u drugim zemljama. Drugotni cilj ovoga istraživanja bio je provjeriti utječu li političke, gospodarstvene i socijalne promjene u Hrvatskoj u posljednjih desetak godina na hijerarhiju vrijednosti u nadama i strahovima hrvatskih adolescenata. Na temelju objavljenih studija o političkom, gospodarskom i moralnom stanju u našoj zemlji, postavili smo hipotezu da će prioriteta nada i strahova naših studenata biti drukčiji od prioriteta studenata ili kasnijih adolescenata u zemljama stabilnijih demokracija.

Izražavajući svoje nade, naši ispitanici su slijedili shemu europsko-američke skale nada koja obuhvaća 18 životnih područja (Nurmi, 1989.), a isto tako i shemu skale strahova sa 14 kategorija. Kao što je vidljivo iz rezultata našega istraživanja, utvrdili smo da se nade i strahovi naših ispitanika bitno ne razlikuju od životnih područja interesa i europskih i adolescenata cijeloga svijeta. Razlike koje smo dobili ne odnose se na područja, nego na prioritete, odnosno mjesta pojedinih kategorija na ljestvici dviju skala.

U postojećim studijama o nadama i strahovima te očekivanjima mladih od budućnosti jasno proizlazi da mladi pokazuju najveći interes, a isto tako i strah, za svoju naobrazbu i karijeru (posao) koju će ostvariti kasnije u životu (Nurmi, 1989.). Sljedeća mjesta po prioritetu zauzimaju osnivanje obitelji, "slobodne aktivnosti" te materijalni aspekti života.

Rezultati našega istraživanja ukazuju na donekle drukčiji trend koji djelomično potvrđuje našu hipotezu. Kod naših ispitanika u nadama odmah iza naobrazbe dolazi osnivanje obitelji, onda posao, a značajno četvrto mjesto zauzima kategorija "samoaktualizacije" koja u postojećim istraživanjima varira između sedmog i osmog mjesta (Lanz i sur., 2000.). Moralni i duhovni te socijalni vid *selfa* također zauzimaju puno važnija mjesta nada naših adolescenata nego adolescenata u drugim zemljama (Nurmi, 1989.; Tallman i sur., 1983.; Solantaus, 1987.). Gotovo identična hijerarhija strahova također odskaka od svjetske skale upravo u redosljedu samoaktualizacije i socijalnog vida *selfa*. Strahovi povezani sa samoaktualizacijom ili kategorijom *selfa* u općenitom smislu u mnogim studijama dolaze tek na šesto ili sedmo mjesto (Nurmi, 1989.; Tallman i sur., 1983.; Solantaus, 1987.). Ta bi se razlika djelomično mogla pripisati raznolikim perturbacijama u našem društvu, uz, naravno, senzacionalni i negativni pristup medija koji u velikoj mjeri pridonose frustracijama i nepovjerenju mla-

dih u društvene čimbenike, pa oni mogući izvor vlastite stabilnosti vide u samoaktualizaciji, vlastitom poštenju i duhovno-moralnoj čvrstoći. Nema sumnje da takav trend hrvatskih adolescenata ima svoje temelje i u intrinzičnoj motivaciji mladih koji u potrazi za srećom i zadovoljstvom selektivno posežu samo za nekim oblicima normativnih moralnih, duhovnih i društvenih vrednota u duhu koncepta individualizacije (Mandarić, 2000.; Whelan, 1994.).

Moglo bi se očekivati da će pitanje bazičnog vlasništva za kasnije adolescente u našem istraživanju zauzimati važnije značenje od onoga koje ima. Očito je da razloge tomu treba tražiti u činjenici da našim ispitanicima, koji su studenti prve ili druge godine studija, koncept osobnoga vlasništva nije među egzistencijalnim preokupacijama, ne samo zato što kapitalistički osjećaj vlasništva još u našem društvu nije poprimio svoje izvorno značenje nego i zato što studenti o tim pitanjima intenzivnije misle pri završetku ili nakon završetka studija. Moguće je da na takav stav utječe i teško ekonomsko stanje zbog kojega se mladima mogućnost vlasništva, makar i "bazičnog", čini bezizglednom i teško ostvarivom. U tom se kontekstu može protumačiti i to da su u našem istraživanju na dosta niskoj razini ljestvice kategorije nada kao što su: "potraga za boljim životom i standardom", "boljom budućnošću" i "luksuznim vlasništvom".

U postojećoj literaturi ljestvica prioriteta adolescentskih nada i strahova varira s obzirom na tri varijable: dob, spol i kulturu iz koje adolescenti dolaze. Kad je riječ o dobi, uočena je znatna razlika između mladih i starijih adolescenata. Stariji adolescenti su puno realniji i njihove nade i strahovi obuhvaćaju dugoročne ciljeve u skladu s Piagetovom teorijom razvoja kognitivnih sposobnosti u različitim životnim razdobljima (Greene, 1980.; Cameron i sur., 1978.). Također je utvrđeno da kasniji adolescenti izražavaju svoje nade i strahove za područja koja zahtijevaju duže vrijeme do potpune realizacije nego li to čine mlađi (Verstrateten, 1980.). Rezultati našega istraživanja su podudarni s postojećom literaturom, s iznimkom da naši ispitanici očekuju dobiti svoje prvo zaposlenje do svoje 26. godine, a Europljani tu priliku očekuju nešto ranije (Lanz i sur., 2000.).

Što se spola tiče, istraživanja pokazuju da je ženski spol više zainteresiran za osnivanje obitelji, a muški pokazuje veći interes za materijalne aspekte života (Solantaus, 1987.; Seginer, 1988.). I u našem istraživanju studentice su značajno češće navodile osnivanje obitelji, samoaktualizaciju i odnos sa širim rodbinom nego što su to činili studenti. Za identične kategorije studentice su pokazale veći strah nego studenti.

Kulturna sredina, zajedno s tradicijom i stilovima života, također ukazuje na razlike u postavljanju ciljeva. Tako je u stu-

dijama na sjevernoameričkom kontinentu utvrđeno da su Amerikanci više zainteresirani za "slobodne aktivnosti" nego li američki Indijanci, Meksikanci, Australijanci, Finci, Austrijanci, Britanci ili pak Talijani (Tallman i sur., 1983.; Poole i Cooney, 1987.; Solantaus, 1987.). Naši rezultati su u velikoj mjeri podudarni s rezultatima europskih istraživanja, što zapravo govori da naša mladež i u ovim gledištima pripada europskom kulturnom ozračju.

Istraživanja nada i strahova adolescenata također ističu razlike socioekonomske pozadine adolescenata. Adolescenti nižega socioekonomskog statusa pokazuju veće aspiracije za karijere sigurnoga zaposlenja u proizvodnji, a adolescenti srednjega socioekonomskog statusa pokazuju veći interes za naobrazbu i "slobodne aktivnosti" (Poole i Cooney, 1987.). Ta grupacija je također puno zainteresiranija za sfere djelovanja u javnom životu nego u osobnom. Adolescenti višega ili visokoga socioekonomskog statusa imaju puno veću tendenciju odugovlačenja s konačnom realizacijom svojih nada negoli adolescenti lošijih socioekonomskih uvjeta (Trommsdorf i Lamm, 1975.). Ima dosta znanstvenih dokaza da adolescentska populacija cijeloga svijeta više ili manje dijeli identične strahove glede vlastite budućnosti. Njihovi strahovi proizlaze iz refleksije sociokulturalnoga konteksta društva u kojemu žive. Američki adolescenti izražavaju gotovo identične strahove koje otkrivamo kod europskih. Razlike se jedino mogu pronaći u prioritetima skale strahova, primjerice finski adolescenti prednjače u strahu od rata (Solantaus, 1987.; Nurmi, 1989.) ili adolescenti istočnih karibskih otoka stavljaju na prvo mjesto strah od ozljeda, smrti ili smrti najdražih (Payne, 1988.). U našem istraživanju također se na petom mjestu skale ističe, kao pomalo neuobičajen strah, strah od devijacija i katastrofa što je, bez sumnje, odraz refleksija socijalnoga konteksta, ali i znak da studentska populacija prati događaje ne samo u svojoj zemlji nego i u svijetu.

Po svoj se prilici, zbog specifičnosti naše društvene situacije, u našem istraživanju ključne sociološke varijable – poput mjesta rođenja, naobrazbe roditelja i obiteljskoga financijskog statusa – ne pokazuju značajno povezanima ni sa strukturom životnih nada ni strahova.

Razlike koje mi nalazimo ponajprije se odnose na međusobne razlike po skupinama, odnosno vrstama studija.

Malobrojna istraživanja ukazuju na razliku prioriteta nada i strahova adolescenata različitih izobrazbenih usmjerenja. Uočljivo je da se studenti humanističkih i društvenih znanosti drukčije orijentiraju na stvarnost nego studenti nekih praktičnih i tehničkih usmjerenja (Riso i Hudson, 1987.), no postoje i psihološke i sociološke predispozicije i za sam izbor zanimanja (Šverko i sur., 1980.).

Najveći broj nada, a i strahova, u našem istraživanju izrazili su studenti novinarstva, katehetike i psihologije, a najmanji broj studenti prava. Studenti novinarstva, katehetike i psihologije studenti su humanističkih i društvenih znanosti, odnosno osobe sa širim rasponom interesa za zbivanja u svojoj okolini. Budući da promatraju društvena zbivanja i u povijesnom tijeku i sa suvremenog stajališta, može se pretpostaviti da uspijevaju bolje uočiti položaj i ulogu pojedinca u društvu. Pritom oni korigiraju postojeće i kreiraju nove kriterije vrednovanja čovjeka te se tako i ljestvica njihovih "nada i strahova" nadopunjuje i proširuje. Nasuprot tim studentima, studenti prava, npr., orijentirani su na regulaciju društva, na zakon i upravu te promatraju društvena zbivanja s jednog "užeg" vidika, ponajprije kroz polaritet zakona i prekršaja.

Zanimljivo je također da kategorija "naobrazbe" nije na prvom mjestu nada studentima novinarstva, FER-a i katehetike. To bi se moglo protumačiti različitim profilima ličnosti studenata. Studiji poput studija strojarstva, novinarstva i katehetike u biti su studiji koji neminovno vode ka što bržem praktičnom zaposlenju. Ne iznenađuje stoga da ti profili studija, posebno FER i katehetika, prednjače i u kategoriji "osnivanje obitelji". U tom kontekstu ne iznenađuje niti otkriće da su u toj kategoriji najmanje prisutni studenti matematike i teologije. Za teologe to nije iznenađenje, jer gotovo polovica anketiranih su kandidati za katoličke svećenike, a za studente matematike jasno je da pripadaju uistinu zasebnoj skupini. Oni su po svojem mentalnom sklopu neovisni o bilo kojoj skupini ljudi, neovisni o bilo kojoj instituciji, daleko od bilo koje konvencionalnosti. Preciznost i apstraktnost koja vlada njihovim svijetom tako je daleka od svake uobičajenosti da oni teško sebe mogu vidjeti u bilo kakvoj "instituciji" društva. Oni su svijet za sebe. Psihološki profil matematičara vrlo je različit od drugih studenata (Riso i Hudson, 1987.). Razlike prema vrsti studija očituju se i u studenata medicine u odnosu na druge studije. Studenti medicine su vodeći u kategoriji "kvalitete na poslu". Oni traže za sebe visoku kvalitetu na poslu zbog barem dva razloga: prvo, visoka odgovornost za zdravlje pacijenta i drugo, ne manje važno za njih, jaka konkurencija. Oduvijek je status medicinara u našem društvu gotovo mitski. Možda se upravo u tome i krije odgovor zašto studenti medicine, zajedno sa studentima teologije, izražavaju najveću zabrinutost za mogući neuspjeh u području "samoaktualizacije".

Razlike nalazimo i u kategoriji "bazičnog vlasništva" u kojoj su u željama najjači studenti katehetike, matematike i novinarstva, a puno slabiji studenti medicine i prava. To se čini malo paradoksalnim, ali zapravo je posve odraz naše ekonomske situacije. Medicinari i pravnici već svojom akademskom titulom (i prije posjedovanja bilo kakvog iskustva u po-

slu) imaju visok status u društvu: i socijalni i ekonomski. Oni temeljno bazično vlasništvo imaju u startu. Njih zanima viši socijalni status, ono što pripada gornjem sloju društva, dok katehetečari, matematičari i novinari imaju potrebu za elementarnim standardom.

U zaključku možemo istaknuti da su naši ispitanici u izboru nada/strahova pokazali očitu sukladnost između nada i strahova vezanih uz svoju budućnost. Čini se da oni zapravo uz ista pitanja vežu i strahove i nade te, sukladno tome, imaju u istoj dobi i strahove i nade vezane uz to životno pitanje.

Hrvatski kasniji adolescenti su dosta samouvjereni i smatraju da imaju dosta dobru kontrolu nad svojim životom te da ostvarenja u velikoj mjeri ovise o njima, pogotovo u područjima samoaktualizacije, prijateljstva, osnivanja obitelji, bračne atmosfere i područja socijalnog vida *selfa* – što samo upućuje na zrelost njihova promišljanja.

Usprkos sumornim analizama političke, gospodarstvene i socijalne situacije u Hrvatskoj, naši ispitanici imaju dosta pozitivnu viziju budućnosti i stavljaju veći naglasak na nade nego na strahove. Gledajući iz perspektive razvojne psihologije, želje i strahovi naših kasnijih adolescenata puno se više uklapaju u stereotipnu shemu prijelaza iz jednog životnog razdoblja u druga nego što je to u mlađih adolescenata. K tomu treba dodati da su želje i strahovi naših ispitanika vrlo realistični, a hrvatski studenti izražavaju podjednaku dozu životnog optimizma kao i njihovi vršnjaci širom svijeta.

BILJEŠKE

¹ Kategorija "slobodne aktivnosti" nije najsretnija terminologija za engleski izraz "leisure time", pogotovo zato što u željama naših ispitanika nisu prisutne tipične želje ranijih adolescenata kao odlazak u društvo ili na zabave, nego je ovdje riječ o svojevrsnim "hobijima", odnosno područjima koja ispunjavaju želju duha za ljepotama i relaksacijom, ili pak neku kategoriju usputnoga zvanja, na primjer "biti uspješan glazbenik, postati pjesnik, naučiti šivati".

² *Self-actualization* (samoaktualizacija) je koncept koji uključuje ljudsku potrebu za "samoostvarenjem". Kategorizaciju smo napravili u duhu Rogersove urođene potrebe za aktualizacijom vlastite ličnosti te Maslowljeve teorije potreba. Kako je samoaktualizacija psihički proces koji uključuje ostvarenje ljudskih vrlina i kreposti, odgovore naših ispitanika klasificirali smo u tri kategorije: samoaktualizacija u najintimnijem smislu, sadržana u općem pojmu *selfa*; samoaktualizacija koja uključuje moralni i duhovni vid *selfa* te samoaktualizacija u odnosu na okolinu – socijalni vid *selfa* (Concise Encyclopedia of Psychology, 1996.).

³ Kad se u tekstu navode rangiranja važnosti pojedinih životnih područja u polaznika pojedinih studija, navode se uz prethodno uvažavanje statističke pogreške uzorka za svaki studij posebno. Za većinu studija ovo je populacijsko ili gotovo populacijsko istraživanje

kad se uzmu u obzir kasniji adolescenti na tim studijima (1. i 2. godina).

⁴ Navedene razlike su testirane t-testom proporcija uz $p < 0,05$. Navedene su samo one razlike koje su se pokazale značajnima.

⁵ Često se u istraživanjima kao mjera važnosti nekoga stava uzima rang spominjanja/dosjećanja u otvorenim pitanjima u kojima se traži spontano odgovaranje ispitanika. Ovo se osobito često koristi u marketinškim istraživanjima.

LITERATURA

Aneshensel, C. A., Rosen, B. C. (1980.). Domestic roles and sex differences in occupational expectations. *Journal of Marriage and the Family*, 2, 121-131.

Baloban, S., Rimac, I. (1998.). Povjerenje u institucije u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 68. br. 4, 663-672.

Baloban, J., Črpić, G., Rimac, I., Zrinščak, S., Kušar, S. (2000.). Europsko istraživanje vrednota.-EUS- 1999. Podaci za Republiku Hrvatsku – Djelomično izvješće. *Bogoslovska smotra*, 70, br. 2, 173-503.

Bell, L., Cornwell, E., Bell, D. (1988.). Peer relationships of adolescent daughters: A reflection of family relationships patterns. *Family Relations*, 37, 171-174.

Boesch, E. E. (1991.). *Symbolic action theory and cultural psychology*. Berlin: Springer.

Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Franc, R. (2000.). Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora, *Društvena istraživanja*, 9, 897-912.

Buchmann, M. (1989.). *The script of life in modern society. Entry into adulthood in a changing world*. Chicago: The University of Chicago Press.

Cameron, P., Desai, K., Bahador, D. (1978.). Temporality across the life-span. *International Journal of Aging and Human Development* 8, 229-259.

Cigoli, V. (1995.). Transizioni familiari [Family transition]. In E. Scabini, P. Donati (Eds.), *Nuovo lessico familiare*. (pp.107-116). Milano: Vita e Pensiero

Concise Encyclopedia of Psychology. Edited by R. J. Corsini and A. Auerbach. John Wiley & Sons Inc. – Second edition, 1996.

Črpić, G. (2000.). Socijalna osjetljivost mladih. U: Baloban, S. *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj* – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. Zagreb, pp. 161-179.

Črpić, G., Valković, M. (2000.) Moral u Hrvatskoj u sociološkoj perspektivi. *Bogoslovska smotra*, 70, br. 1, 1-63.

Dornbusch, S. M., Petersen, A. C., Hetherington, E. M. (1991.). Projecting the future research on adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 57-82.

Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997.). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenta s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, br. 4-5 (30-31) str. 427-445.

Gillies, P., Elmwood, J. M., Hawtin, P. (1985.). Anxieties in adolescents about employment and war. *British Medical Journal*, 291, 383.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

- Greene, A. (1986.). Future-time perspective in adolescence: The present of things future revised. *Journal of Youth and Adolescence* 15, 99-111.
- Grotevant, H. D., Cooper, C. R. (1983.). *Adolescent development in the family*. London: Jossey-Bass.
- Heinz, W. R. (1996.). L'ingresso nella vita attiva in Germania e Gran Bretagna. In A. Cavalli, O. Galland (Eds.), *Senza fretta di crescere*. (pp. 83-102). Napoli:Liguori.
- Hurrelman, K. (1993.). Introduction: Interdisciplinary and international approaches to research on adolescence. In K. Hurrelmann (Ed.) *International handbook of adolescence* (pp. 37-71). Westport, CN: Greenwood Press.
- Labus, M. (2000.). Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu. *Sociologija sela*, 38, 1/2 (147/148) str. 169-204.
- Lacković-Grgin, K. (1985.). Adolescentsko vrednovanje očinskih osobina, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*. Sv. 24 (1), 111-116.
- Lacković-Grgin, K. (1986.). Neke karakteristike interakcije adolescenata s njima značajnim odraslima. *Zbornik radova – Dani psihologije*, Vol. 3, 87-91.
- Lamm, H., Schmidt, R. W., Trommsdorff, G. (1976.). Sex and social class as determinants of future orientation in adolescent. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 317-326.
- Lanz, M., Rosnati, E., Marta, E., Scabini, E. (2000.). *Adolescents' future: A comparison of young people's and their parents' views*. Center of Study and Research on the Family – Catholic University of Milan (in press).
- Leccardi, C. (1996.). *Futuro breve: le giovani donne e il futuro*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- Letica, S. (1999.). *Političko pleme 2*. Naklada Jesenski i Turk – Drugo izdanje, Zagreb.
- Lewin, K. (1948.). *Resolving social conflicts*. New York: Harper.
- Lokin, B. (2000.). *Hrvatska 2015*. Golden marketing, Zagreb.
- Malmberg, L.-E., Norrgard, S. (1997.). Adolescents' ideas of normative life-span development and personal future goals. *Journal of Adolescence* (in press).
- Mandarić, V. B. (2000.), *Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb. Biblioteka Studije.
- Marinović-Jerolimov, D. (2000.). Religijske promjene u tranzicijskim uvjetima u Hrvatskoj: promjene u dimenzijama religijske identifikacije i prakse. *Sociologija sela*, 38, 1/2 (147/148) str. 43-80.
- Mooney L., Marini, M. (1987.). Measuring the process of role change during the transition to adulthood. *Social Science Research*, 16, 1-38.
- Nurmi, J.-E., (1987.). Age, sex, social class, and quality of family interaction as determinants of adolescents' future orientation: A developmental task interpretation. *Adolescence*, 22, 977-991.
- Nurmi, J.-E. (1989.). Adolescents' orientation to the future: development of interest and plans, and related attributions and affects, in the life-span context. *Commentationes Scientiarum Socialium*, 39. Helsinki: The Finnish Society for Sciences and Letters.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

Nurmi, J.-E. (1991.). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Development Review*, 11, 1-59.

Nurmi, J.-E. (1993.). Adolescent development in an age-graded context. The role of personal beliefs, goals and strategies in the tackling of development tasks and standards. *International Journal of Behavioral Development*, 16, 169-189.

Nurmi, J.-E., Poole, M. E., Seginer, R. (1995.). Tracks and transition – A comparison of adolescent future-oriented goals, explorations, and commitments in Australia, Israel, and Finland. *International Journal of Psychology*, 30, 355-375.

Nuttin, J. R. (1984.). *Motivation, planning, and action. A relational theory of behaviour dynamics*. Louvain: Lawrence Erlbaum Associates.

Payne, M. (1988.). Adolescent fears: some Caribbean findings. *Journal of Youth and Adolescence* 17, 255-266.

Piaget, J., Inhelder, B. (1955.). *De la logique de l'enfant a la logique de l'adolescent*. Paris: PUF.

Poole, M., Cooney, G. (1987.). Orientations to the future: a comparison of adolescents in Australia and Singapore. *Journal of Youth and Adolescence* 16, 129-151.

Pulkinnen, L. (1990.). Home atmosphere and adolescent future orientation. *European Journal of Psychology of Education*, 1, 33-43.

Raboteg-Šarić, Z., Rijavec, M., Brajša-Žganec, A. (2000.). *The relation of parental practices and self-conceptions to young adolescent problem behaviors and substance use* (in press).

Reiss, D., Oliveri, M. (1991.). The family's conceptions of accountability and competence: a new approach to the conceptualisation and assessment of family stress. *Family Process*, 30, 193-214.

Rimac, I. (2000.). Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. *Bogoslovska Smotra*, 2, 471-484.

Riso, R., Hudson, R. (1987.). *Personality types*. Houghton Mifflin Co. Boston-New York.

Rosnati, R. (1996.a). Gender Differences and Adolescent Life Plans: a Family Point of View. In M. Cusinato (Ed.), *Research on family resources and needs across the world* (pp. 375-394). Padova: LED.

Scabini, E., Galimberti, C. (1995.). Adolescents and young adults: A transition in the family. *Journal of Adolescence*, 18, 593-606.

Sherrod, L., Haggerty, R., Featherman, D. (1993.). Introduction: Late adolescence and the transition to adulthood. *Journal of Research on Adolescence*, 3, 217-226.

Seginer, R. (1988.). Adolescent facing the future: Cultural and socio-political perspective. *Youth and Society*, 19, 314-333.

Seginer, R. (1988.). Social milieu and future orientation: The case of kibbutz vs. urban adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 11, 247-273.

Seginer, R. (1992.). Future orientation: Age-related differences among adolescent females. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 421-437.

Seginer, R. (1995.). Hopes and fears of anticipated adulthood. In G. Trommsdorff (Ed.), *Kindheit und jugend in verschiedenen kulturen* [Child-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

hood and adolescence in different cultures]. Juventa Verlag Weheim und Muchen, pp.225-247.

Sigelman, C., Shaffer, D. (1995.). *Life-Span Human Development*. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California. (pp. 432-435).

Solantaus, T. (1998.). Hopes and worries of young people in three European countries. *Health Promotion 2*, 19-27.

Štulhofer, A. (1999.). Proces privatizacije u Hrvatskoj i hrvatska javnost 1996-1998: Povratak u budućnost. *Privatizacija i javnost*, str. 89-113. Biblioteka Zbornici, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Šverko, B., Ajduković, D., Hajnc, L., Kulenović, A., Prišlin, R., Vizek-Vidović, V. (1980.). *Psihosocijalni aspekti izbora obrazovanja i zanimanja*. Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb.

Trommsdorff, G., Lamm, H. (1980.). Future orientation of institutionalized and noninstitutionalized delinquents and nondelinquents. *European Journal of social Psychology 10*, 247-278.

Trommsdorff, G. (1983.). Future orientation and socialization. *International Journal of Psychology*, 18, 381-406.

Trommsdorff, G., Burger, C., Fuschule, T. (1982.). Social and psychological aspects of future orientation. In M. Irle (Ed.), *Studies in decision making* (pp. 167-194). Berlin: De Gruyter.

Valković, M., Črpić, G. (1998.) Vjera i moral u Hrvatskoj. *Bogoslovska smotra*, 68, br. 4, 483-511.

Verstraeten, D. (1980.). Level of realism in adolescent future time perspective. *Human Development 23*, 177-191.

Živković, I. (1990.). Strategies used by Croatian parents to influence their adolescents' behavior, *Journal of Croatian Studies*, Vol. 30, 3-50.

Živković, I., Šporer, Ž., Sekulić, D. (1995.). *Asimilacija i identitet – Studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*, Školska knjiga – Zagreb.

Whelen, C. (1994.). *Values and Social Change in Ireland*. Gill & Macmillan, Dublin.

Youniss, J., Ketterlinus, R. (1987.). Communication and connectedness in mother- and father-adolescent relationship. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 265-280.

Hopes and Fears of the Student Population

Ilija ŽIVKOVIĆ
Catholic Faculty of Theology, Zagreb
Dragan BAGIĆ
Puls d.o.o., Zagreb

Empirical research of the hopes and fears of older adolescents was carried out in the autumn of 2000 at six faculties of Zagreb University. The examinees were 1st and 2nd year students (N=642) whose average age was 19.3. In an open-type questionnaire the examinees were offered to list in eight open-ended sections their hopes and fears

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 3 (53),
STR. 383-414

ŽIVKOVIĆ, I., BAGIĆ, D.:
NADE I STRAHOVI...

concerning their future in general, careers or areas of self-actualization. The responses were categorized into 18 categories for areas of hope and 14 categories for areas of fear. On average the respondents expressed 5.3 hopes and 3.8 fears. The results of research were compared with findings of similar studies in European and overseas countries. It has been established that Croatian adolescents differ from their peers throughout the world only in the order of priority of hopes or fears giving greater advantage to intrinsic motivation for self-actualization, the moral and social aspect of self. With regard to fears, our examinees stand out from their peers world-wide in a greater concern for the impossibility of self-actualization and fear of catastrophes and social deviations. Significant differences have been found among students attending different faculties.

Hoffnungen und Ängste der Studenten

Ilija ŽIVKOVIĆ
Katholische Theologische Fakultät, Zagreb
Dragan BAGIĆ
Puls d.o.o., Zagreb

Im Herbst 2000 wurde an 6 Fakultäten der Zagreber Universität eine empirische Untersuchung durchgeführt, um die Hoffnungen und Ängste von Adoleszenten der älteren Jahrgänge, d.h. von Studenten des 1. und 2. Studienjahrs (N = 642) im Durchschnittsalter von 19,3 Jahren zu ermitteln. In einem Fragebogen des offenen Typs waren 8 Rubriken aufgeführt, in denen die Befragten ihre Hoffnungen und Ängste hinsichtlich Zukunft, Karriere und Selbstverwirklichung zum Ausdruck bringen sollten. Die Antworten wurden bezüglich der genannten Hoffnungen in 18 Kategorien, bezüglich der existenziellen Ängste in 14 Kategorien aufgeteilt. Im Durchschnitt wurden 5,3 Hoffnungen und 3,8 Ängste zum Ausdruck gebracht.

Die Untersuchungsergebnisse wurden verglichen mit ähnlichen Studien, die in Europa und verschiedenen Überseeeländern durchgeführt worden waren. Man stellte fest, dass sich die kroatischen Adoleszenten von ihren internationalen Altersgenossen lediglich in der Reihenfolge der angeführten Hoffnungen und Ängste unterscheiden. Der intrinsischen Motivation zur Selbstverwirklichung sowie dem moralischen und sozialen Aspekt des Selbst wird eine größere Bedeutung beigemessen. Existenzielle Ängste sind unter den Kroaten weit stärker vertreten und äußern sich in Zweifeln an der Möglichkeit zur Selbstverwirklichung sowie in Befürchtungen, dass es zu Katastrophen und gesellschaftlichen Fehlentwicklungen kommen könnte. Allerdings waren diesbezüglich erhebliche Unterschiede zwischen den Studenten verschiedener Fakultäten festzustellen.